

UvA-DARE (Digital Academic Repository)

JANUS: een etymologisch wiki-woordenboek Latijn voor leerlingen

Gerbrandy, P.S.; Raijmakers, M.E.J.; Kruijer, M.; Castricum, J.; Wildeboer, P.

Published in:
Lampas

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Gerbrandy, P., Raijmakers, M., Kruijer, M., Castricum, J., & Wildeboer, P. (2015). JANUS: een etymologisch wiki-woordenboek Latijn voor leerlingen. *Lampas*, 48(3), 278-285.

General rights

It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations

If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please Ask the Library: <https://uba.uva.nl/en/contact>, or a letter to: Library of the University of Amsterdam, Secretariat, Singel 425, 1012 WP Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

JANUS: een etymologisch wiki-woordenboek Latijn voor leerlingen

PIET GERBRANDY, MAARTJE RAIJMAKERS, MIKE KRUIJER,
JORI CASTRICUM en PETRA WILDEBOER

Summary: Learning vocabulary by heart is a tedious but indispensable aspect of language acquisition. In order to make this activity more challenging, while at the same time enhancing its effectivity, staff and students of the University of Amsterdam are in the process of developing a new tool for learning Latin words: an interactive Latin lexicon in which etymologically cognate words in modern languages are added, which may enable pupils and students to both practice vocabulary and gain useful insight in language change. This article presents the project, explains its psychological background, and offers examples of possible assignments.

1 Inleiding

Dat het verwerven van vocabulaire een voorwaarde is voor de actieve of passieve beheersing van een vreemde taal is evident, maar vrijwel iedereen zal beamen dat woordjes stampen niet de meest opwindende en uitdagende bezigheid is die men zich kan indenken. Bovendien is de effectiviteit ervan omstreden. Niettemin besteden iedere week duizenden leerlingen en studenten nogal wat uren aan deze noodzakelijk geachte vorm van conditionering, zowel om levende, als om klassieke talen te leren. Kan dat niet beter? Is het niet mogelijk van woorden leren een intellectueel bevredigende activiteit te maken?

Enkele jaren geleden werd aan de Universiteit van Amsterdam een werkgroepje opgericht om aan de oplossing van dit probleem een bijdrage te leveren. Initiatiefnemers waren Maartje Raijmakers, als hoogleraar werkzaam bij de vakgroep Ontwikkelingspsychologie, en Piet Gerbrandy, universitair docent Latijn. In de werkgroep waren verschillende competenties verenigd, zoals Latijnse taalkunde, vakdidactiek, onderwijservaring en ICT, terwijl ook studenten werden ingeschakeld om mee te denken en tegen een bescheiden vergoeding allerlei hand- en spandiensten te verrichten.¹ We doopten het pro-

ject JANUS, een naam die verwijst naar het feit dat de woordenlijst niet alleen een deur naar het Latijn opent, maar bovenal in twee richtingen betreden kan worden: van het Latijn naar de moderne talen, en omgekeerd.

Het plan hield in een online-Latijnse woordenlijst te ontwikkelen, waarin niet alleen de woordbetekenissen gegeven zouden worden, maar ook hun etymologische afleidingen in zowel het Nederlands als de moderne schooltalen, met als doel die etymologieën in te zetten als hulpmiddel bij het memoriseren, terwijl de leerlingen spelenderwijs een inzicht in taalontwikkeling zouden verwerven. Aangezien niet alleen leerlingen in het voortgezet onderwijs, maar ook eerstejaars studenten GLTC Latijnse woorden moeten leren, werd voor een opzet gekozen die ook de laatste groep zou kunnen bedienen. Subsidies van UvA Grassroots en van de Vereniging Classici Nederland stelden ons ertoe in staat een begin te maken met de uitvoering van het project, dat echter nog verre van voltooid is.² Hieronder zetten we uiteen welke leerpsychologische uitgangspunten ons project hebben gestuurd, hoe de JANUS-lijst is ingericht, en welke didactische ervaringen er intussen mee zijn opgedaan. We staan uiteraard open voor suggesties van potentiële gebruikers.³

2 Hoe werkt woorden leren?

Woorden van een vreemde taal leren, of het nu Latijn is of een moderne taal, vergt vooral stampen, zonder dat er veel inzicht bij komt kijken.⁴ De woorden moeten opgeslagen worden in het zogenaamde declaratieve geheugen, dat, in tegenstelling tot andere vormen van geheugen, toegankelijk is voor het bewustzijn. Elementen uit het declaratieve geheugen kunnen we op commando oproepen en verbaliseren. Lijsten met Latijnse woorden waarvan leerlingen de betekenis moeten leren, kunnen als losse feiten opgeslagen worden, maar dit leerproces vergt veel herhaling en is intellectueel gezien niet interessant. Door het memoriseren van woorden te combineren met het reflecteren op etymologische informatie proberen we het leerproces te vereenvoudigen, maar vooral ook van woorden leren een enigszins intellectuele uitdaging te maken.

Er is vrij veel onderzoek gedaan naar het gebruik van geheugensteuntjes bij het leren van woorden of andere lijsten van losstaande feiten. Leerlingen ver-

Hupperts (universitair docent Grieks, auteur van *lesmethodes*), Suzanne Luger (vakdidactica), Arla Meru Nijenhuis (student GLTC), Alex Philippa (student GLTC), Rodie Risselada (universitair docent Latijn), Riemer van der Veen (student GLTC) en Ivo Wolsing (student GLTC).

2 Meer informatie over UvA Grassroots is te vinden op <http://icto.uva.nl/icto-centraal/uva-grassroots/uva-grassroots.html>.

3 De lijst is te vinden op de volgende website: <http://janus.humanities.uva.nl/>.

4 Zie voor woordenschatverwerving ook de bijdrage van Van der Plaats in deze *Lampas*.

1 Jori Castricum en Petra Wildeboer doceren klassieke talen aan het Jan van Egmond College te Purmerend, Mike Kruijer is student GLTC en JANUS-medewerker van het eerste uur. Veel dank gaat uit naar David Cohen (student GLTC), Chris Hermesen (ICT-medewerker), Charles

zinnen vaak ezelsbruggetjes.⁵ De geheugensteuntjes helpen bij het later weer ophalen van de betekenis uit het geheugen; het Latijnse woord wordt geassocieerd met het ezelsbruggetje, dat weer geassocieerd is met de betekenis. Inhoudelijk zijn de ezelsbruggetjes vaak onzinnig (*bibère*, ‘mijn oma BIBBERT als ze drinkt’ zoals iemand op genoemde website voorstelt), maar ze blijken wel te werken voor het langdurig onthouden van woorden.⁶ Kennis van etymologisch verwante woorden (*ager* is verwant aan het Nederlandse woord *akker*) kan daarentegen zinvolle ezelsbruggetjes opleveren.

Het reflecteren op verwantschappen tussen woorden kan bij de leerling een etymologisch bewustzijn opbouwen. Dit bewustzijn raakt aan een van de kernwaarden van het onderwijs in klassieke talen: cultureel-historisch besef. Etymologische kennis lijkt voor de specialist wellicht vanzelfsprekend, maar het betreft meta-kennis die pas evident wordt na reflectie op verschillende talen, die doorgaans apart van elkaar geleerd worden. De meeste meta-kennis die indirect in leerstof aanwezig is, wordt niet automatisch opgedaan als bijproduct van het primaire leerproces. Meta-kennis, en dat geldt dus ook voor etymologisch bewustzijn, moet expliciet gemaakt worden en het toepassen ervan moet geoefend worden om enig leereffect te hebben.

Boers, Demecheleer en Eyckmans bestudeerden het effect van reflectie op etymologie bij het leren van figuurlijke uitdrukkingen in een vreemde taal.⁷ Zij lieten zien dat door dergelijke reflectie de betekenis van meer uitdrukkingen na langere tijd nog herinnerd werd. Bovendien konden de leerlingen (volwassenen die een tweede taal leerden) de betekenis van die uitdrukkingen vaker zelf reconstrueren.

Het reconstrueren van de etymologische verwantschappen is intellectueel uitdagend. Veel woorden zijn samengesteld, en om verwantschappen te kunnen achterhalen moet men eerst de afzonderlijke componenten herkennen. Door etymologisch bewustzijn te stimuleren wordt de leerling ertoe aangezet zelfstandig na te denken over nieuwe woorden en deze eerst te analyseren alvorens na te denken over de betekenis. De woordenlijst zoals we die ontwikkeld hebben, geeft daartoe alle gelegenheid. De intellectuele uitdaging kan, ten slotte, de interesse en intrinsieke motivatie om de taal te leren stimuleren.⁸ Intrinsieke motivatie is immers een effectieve factor bij het leren van iets nieuws en een goede garantie voor tijdsinvestering in de toekomst.⁹

Onderzoek naar de pedagogische waarde van etymologische verwantschappen specifiek voor het leren van Latijnse woorden is er niet of nauwelijks. De

⁵ Zie bijvoorbeeld www.ezelsbruggetje.nl/latijn/.

⁶ Ezelsbruggetjes maken visualisatie mogelijk. De opslag en het zich herinneren van woorden aan de hand van associaties uit twee modaliteiten, verbaal en visueel, gaat beter dan wanneer slechts één modaliteit wordt aangesproken.

⁷ Boers, Demecheleer en Eyckmans (2004).

⁸ Vasiljevic (2014). Zie ook Van der Plaats in deze *Lampas*.

⁹ Vansteenkiste, Simons, Lens, Sheldon en Deci (2004).

eerder genoemde artikelen gaan over de herkomst van uitdrukkingen en niet van losse woorden. Bovendien gaat de meeste literatuur over het leren van moderne talen als tweede taal, in plaats van klassieke talen. Het is niet duidelijk of talen waarvan alleen de analyse en het begrip onderwezen worden en niet de productie, zoals klassieke talen, dezelfde methodes vergen als levende talen. Om het gebruik van etymologische verwantschappen in het onderwijs te optimaliseren is experimenteel cognitief onderzoek belangrijk.

Aan de Radboud Universiteit te Nijmegen (Gesa van den Broek en Ludo Verhoeven) wordt in samenwerking met Universiteit Groningen (Hedderik van Rijn) een onderzoek voorbereid naar het ‘slim stampen’ van de betekenis van Latijnse woorden. Van Rijn heeft een algoritme ontwikkeld voor het efficiënt leren van woordbetekenissen door middel van een optimaal adaptieve aanbieding van woorden.¹⁰ Met dit algoritme wordt het aanbieden van woorden tijdens een interactief leerproces aangepast aan de kennis en vaardigheden van de leerling. In een experimenteel onderzoek heeft Van Rijn laten zien dat *Slim Stampen* een grotere leeropbrengst heeft dan minder geavanceerde algoritmes.

Een vervolgonderzoek dat momenteel opgezet wordt, voegt hieraan een nieuw element toe: als de leerling niet in staat is de correcte betekenis van een woord te geven, wordt etymologische informatie over het woord getoond. Deze informatie wordt ontleend aan onze JANUS-lijst. Een belangrijke vraag is of met het aanbieden van etymologische informatie de directe herinnering van woorden en de herinnering na langere tijd verbeteren. Verder is het van belang te achterhalen welke kennis leerlingen nodig hebben om de etymologische informatie goed te kunnen gebruiken.

Naast deze vragen naar primaire leeropbrengst is het ook noodzakelijk te evalueren hoe belastend of plezierig leerlingen het leren van woorden gevonden hebben. Methodes die de intrinsieke motivatie stimuleren, zijn immers zonder meer waardevol. Het is uiteraard nog niet bekend wat dit onderzoek precies gaat opleveren, maar de uitkomsten kunnen weer gebruikt worden bij het verbeteren van JANUS.

3 De opzet van de lijst

De website bevat op dit moment twee woordenlijsten. De volledige lijst, vooral bedoeld voor studenten Latijn, is gebaseerd op *VOX* en op de basiswoordenlijst van Babeliowsky en anderen.¹¹ Behalve de woordbetekenissen vindt men er, indien van toepassing, de genitivus, het geslacht en de stamtijden, en verder de afleidingen in het Nederlands, Engels, Frans, Duits, soms aangevuld met een andere taal in de kolom *Overig*. De tweede lijst is toegespitst

¹⁰ Zie www.slimstampen.nl.

¹¹ Hupperts en De Jong (2005); Babeliowsky *et al.* (1999).

op scholieren. Om te voorkomen dat er een teveel aan informatie wordt gepresenteerd, zijn hier alleen de lemmata opgenomen die voorkomen in VOX. Beide lijsten kunnen integraal worden doorzocht, wat uiteenlopende soorten zoekopdrachten mogelijk maakt. De grammatica waaraan wij ons hebben gehouden is te vinden onder het kopje *Verantwoording*. Hier staat tevens een lijst met gebruikte afkortingen en bronnen.

Op de website is tevens een *Forum* te vinden. Hier kan eenieder na een gratis registratie bijdragen aan het verbeteren van de lijst, vragen stellen of discussies starten. Het forum wordt regelmatig gelezen door leden van het project en zij zullen de voorstellen tot aanpassing in overweging nemen, waarna ze de lijst (al dan niet) zullen aanpassen.

In de nabije toekomst zullen enkele functies worden toegevoegd. Deze zijn vooral gericht op het praktisch toepassen van de lijst die nu al toegankelijk is. In de eerste plaats ligt het in de bedoeling in JANUS de woordenlijsten van de meest gebruikte lesmethodes te integreren, opdat iedere school alleen die woorden kan selecteren die voor de betreffende leerlingen relevant zijn. In de tweede plaats willen we, met medewerking van *Slim Stampen*, een overheersmodule toevoegen die het mogelijk maakt met de website woorden te leren, waarbij de omgekeerde etymologieën fungeren als leerhulp. En ten derde komt er een aantal oefeningen beschikbaar die een idee geven van de verschillende manieren waarop de lijst in een schoolklas gebruikt kan worden. De website bevindt zich, kortom, nog in een testfase. Feedback van gebruikers is essentieel om het project te optimaliseren.

4 De eerste didactische ervaringen

In het najaar van 2014 hebben Jori Castricum en Petra Wildeboer op kleine schaal met JANUS geëxperimenteerd. Ze gingen daarbij uit van hoofdstuk 19 uit de leergang *Disco*. Voor de opdrachten die we hieronder weergeven, geldt dat de leerlingen de vragen soms kunnen beantwoorden zonder gebruik te maken van JANUS, maar dat zij dit programma meestal wél nodig hebben. Dit hangt af van de algemene kennis en voorkennis van de leerlingen. Voor het maken van de opdrachten is het noodzakelijk dat de leerlingen toegang hebben tot de website van JANUS.¹² Alle drie de opdrachten zijn gebaseerd op de overdracht van woordbetekenissen van de ene taal naar de andere.

Opdracht 1: etymologische vragen

De leerlingen beantwoorden vragen die ofwel dieper ingaan op de vorming en betekenis van een Latijns woord, ofwel betrekking hebben op de verwant-

¹² De website van JANUS kan, gezien zijn lay-out, het beste worden bezocht op een computer, en niet op een telefoon.

schap van een Latijns woord met woorden in de moderne vreemde talen. Enkele voorbeelden:

- 1 a Welk Latijns werkwoord, en welk Latijns zelfstandig naamwoord kun je terugvinden in het woord *lucifer*?
b Wat betekent *lucifer* letterlijk?
- 2 Het Nederlandse woord 'trammelant' is afkomstig van het Latijnse werkwoord *tremere*.
a Wat betekent 'trammelant'?
b Wat betekent 'tremere' letterlijk?
c Leg de relatie uit tussen deze betekenis van *tremere* en het Nederlandse 'trammelant'.
- 3 Van de perfectumstam *genui* (van *gignere*) is de naamval 'genitivus' afgeleid.
a Wat betekent 'genitivus' letterlijk?
b Leg het verband uit tussen deze betekenis van 'genitivus' en het werkwoord *gignere*.
- 4 Het Engelse woord 'pestiferous' is verwant met het Latijnse werkwoord *ferre*.
a Wat betekent 'pestiferous' letterlijk?
b Uit welke twee woorden is 'pestiferous' samengesteld?

Opdracht 2: kruiswoordpuzzel

De leerlingen beantwoorden vragen die ingaan op de relatie tussen een Latijns woord en een woord uit een moderne vreemde taal. Het antwoord bestaat uit één woord dat ingevuld wordt in een kruiswoordpuzzel. Een voorbeeld van zo'n puzzel is te vinden op de website van lampas: www.lampas.verloren.nl.¹³ Eventueel kan aan de opdracht een competitie-element toegevoegd worden: wie als eerste de puzzel correct heeft ingevuld, wint.

Opdracht 3: sorteren

De leerlingen maken een opdracht die hen laat bepalen tot welke moderne vreemde taal een woord behoort, en met welk Latijns woord het verwant is. Een voorbeeld:

Hieronder zie je een aantal woorden uit moderne vreemde talen.

1 *genitals*; 2 *la coalition*; 3 *Interferenz*; 4 *agrarian*; 5 *entrer*; 6 *la légion*; 7 *dismiss*

- a Sorteert de woorden in de juiste kolom: Engels, Frans of Duits. Let hierbij op de aanwijzing in de eerste kolom.¹⁴
- b Noteer van welk Latijns woord de woorden van de moderne vreemde talen zijn afgeleid.
- c Schrijf de betekenis van het Latijnse woord op in de laatste kolom.

¹³ Op het internet zijn verscheidene programma's beschikbaar die het maken van een kruiswoordpuzzel gemakkelijk maken. De kruiswoordpuzzel op de *Lampas*-website is gemaakt met behulp van de website <http://www.onderwijsmaakjesamen.nl/kruiswoordpuzzel/>.

¹⁴ Deze aanwijzing kan ook weggelaten worden.

Aanwijzing	Engels	Frans	Duits	Latijn	Betekenis
a boer					
b groot aantal					
c wegsturen					
d voortplantingsorgaan					
e entree					
f politieke samenwerking					
g wederzijdse invloed					

Bovenstaande opdrachten zijn voorgelegd aan een tweede klas Latijn van het Jan van Egmond Lyceum in Purmerend. Vervolgens hebben de negentien leerlingen een kleine enquête ingevuld over de leeropbrengst en het plezier dat de opdrachten hen opleverden.¹⁵ De zeven leerlingen die hebben geantwoord dat de opdrachten niet of weinig helpen bij het leren van deze woorden geven over het algemeen aan dat zij goed zijn in het leren van Latijnse woorden. De leerkrachten van de leerlingen die hebben geantwoord dat de opdrachten wél helpen bij het leren van deze woorden zijn gevarieerd:¹⁶ op de stelling 'ik heb moeite met het leren van Latijnse woorden' zijn de resultaten: 3x helemaal mee oneens, 5x mee oneens, 2x mee eens, 2x helemaal mee eens.

Op grond van het bovenstaande kan, binnen dit zéér bescheiden onderzoekje, geconcludeerd worden dat de opdrachten waarbij de leerlingen gebruik maken van het wiki-woordenboek JANUS in het geval van de meeste leerlingen positief bijdragen aan het leren van Latijnse woorden; daarnaast dat leerlingen die de opdrachten niet tot nauwelijks nuttig vinden over het algemeen goed zijn in het leren van Latijnse woorden. Hierbij moet opgemerkt worden dat dit nog niets zegt over het plezier dat zij ondervinden bij het leggen van verbanden tussen het Latijn en moderne vreemde talen.¹⁷

De opdrachten vereisen natuurlijk enige voorbereidingstijd van de docent. Het projectteam wil docenten stimuleren opdrachten in te sturen die toegespitst zijn op woorden van specifieke hoofdstukken uit de meest gebruikte leergangen. We zullen die op de website op zo'n manier organiseren dat ze gemakkelijk zijn terug te vinden. Op den duur hopen we aldus een substantieel bestand aan lessuggesties op te bouwen.

15 Er werden drie vragen gesteld, die beantwoord konden worden met 'helemaal mee oneens', 'mee oneens', 'mee eens' of 'helemaal mee eens': 1. Ik vind het leuk om de verbanden te zien tussen het Latijn en moderne vreemde talen; 2. Ik vind het nuttig om verbanden te zien tussen het Latijn en moderne vreemde talen; 3. De opdrachten die ik nu heb uitgevoerd voor hoofdstuk 19A helpen mij bij het leren van deze woorden.

16 11x mee eens, 1x helemaal mee eens.

17 Bijna alle leerlingen waren het eens (12) of helemaal eens (6) met de stelling 'ik vind het leuk om de verbanden te zien tussen het Latijn en moderne vreemde talen'.

5 Conclusies

Hoewel de JANUS-lijst zoals gezegd nog verre van volmaakt is, denken we daarmee een zinvol instrument toe te voegen aan lesmethodes Latijn voor wat betreft het verwerven van vocabulaire. We sporen docenten aan van JANUS gebruik te maken en niet alleen suggesties voor verbetering aan te dragen, maar ook ontwikkelde opdrachten en ideeën voor lessen met de werkgroep te delen. Dat kan via het *Forum* op de website, maar ook door een e-mail te sturen aan ondergetekenden.

Universiteit van Amsterdam, opleiding GLTC en LTC
 Turfdraagsterpad 9
 1012 XT Amsterdam
 p.s.gerbrandy@uva.nl
 m.e.j.raijmakers@uva.nl
 cast@psg.nl
 mike.kruijjer@student.uva.nl
 wil@psg.nl

Bibliografie

- Babeliowsky, J.K.L. et al. 1999. *Basiswoordenlijst Latijn*, Den Haag.
 Boers, F., M. Demecheleer en J. Eyckmans. 2004. 'Etymological Elaboration as a Strategy for Learning Idioms', in P. Bogaards en B. Laufer (eds.), *Vocabulary in a Second Language*, Amsterdam, 53-78.
 Hupperts, C.A.M. en J. de Jong. 2005. *VOX*, Leeuwarden.
 Vansteenkiste, M., J. Simons, W. Lens, K.M. Sheldon en E.L. Deci. 2004. 'Motivating Learning, Performance, and Persistence: the Synergistic Effects of Intrinsic Goal Contents and Autonomy-Supportive Contexts', *Journal of Personality and Social Psychology* 87, 246-260.
 Vasiljevic, Z. 2014. 'Effects of Verbal Definitions and Etymological Notes on Comprehension and Recall of L2 Idioms', *Journal of ELT and Applied Linguistics* 2, 92-109.